

УДК 343.232(477)

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ВВЕДЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Федотова Г.В., к. ю. н.,
старший науковий співробітник
начальник науково-організаційного відділу
Державний науково-дослідний інститут МВС України

У статті обґрунтовується необхідність введення категорії «кримінальний проступок» в діюче кримінальне законодавство. Для цього наводиться кримінологічна характеристика злочинів, які доцільно перевести до категорії кримінальних проступків. Визначаються кримінологічні особливості даної категорії діянь, на підставі яких формулюються пропозиції щодо їх закріплення в групі кримінальних проступків.

Ключові слова: кримінальний проступок, злочин, злочини невеликої тяжкості, злочинність.

В статье обосновывается необходимость введения категории «уголовный проступок» в действующее уголовное законодательство. Для этого приводится криминалистическая характеристика преступлений, которые целесообразно перевести в категорию уголовных проступков. Определяются криминалогические особенности данной категории деяний, на основании которых формулируются предложения об их закреплении в группе уголовных проступков.

Ключевые слова: уголовный проступок, преступление, преступления небольшой тяжести, преступность.

Fedotova H.V. CRIMINOLOGICAL GROUNDING CHANGINGS IMPLEMENTATION TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE ABOUT INSTITUTE OF CRIMINAL OFFENCE

The necessity of introducing the category of “criminal offense” in existing criminal laws. For this is the criminological characteristics of crimes that it is expedient to translate into the category of criminal offenses. Determined criminological characteristics of this category of acts which are formulated on the basis of proposals for legislation on their consolidation in the group of criminal offenses.

Key words: criminal offense, offense, minor offense, crime.

Постановка проблеми. Визначене Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року диференціювання кримінальних правопорушень на види та введення кримінального проступку до кримінально-правової системи цілком обумовлене кримінологічними реаліями сьогодення, а також результатами кримінологічно обґрунтованого прогнозу.

Необхідність кримінологічного обґрунтування кримінальних норм сумнівів не викликає, оскільки складно трактувати, вносити зміни та доповнення до кримінального закону в умовах реформування кримінальної юстиції, не враховуючи сучасний стан і рівень злочинності. Кримінально-правова політика будь-якої держави повинна ґрунтуватися на чіткому та ясному розумінні того, яких змін в стані, структурі та динаміці злочинності буде досягнуто, удосконалюючи відповідні кримінальні інститути і норми.

Ступінь розробленості проблеми. «Кримінальне право, спираючись на результати кримінологічних досліджень та прогнози, розробляє адекватні кримінологічним даним кримінально-правові норми про відповідальність за ту чи іншу суспільно небезпечну поведінку, – підкреслює В.В. Коваленко – протягом десятиліть соціологи і кримінологи намагаються зрозуміти і пояснити злочинність в контексті проблематики соціальної регуляції та контролю» [1, с. 5–6].

В науці розроблено ряд показників з метою відображення стану злочинності на підставі статистичних даних та результатів криміноло-

гічних досліджень. На великому соціального значенні кримінальної статистики наголошував П.Н. Ткачов в своїх працях, вказуючи на необхідність її урахування в усіх теоріях кримінального характеру [2, с. 4].

Мета статті. Виходячи з вищевикладеного, робимо висновок, що структура злочинності не є не однорідною. Крім того, визначення потребують кримінологічні особливості злочинів невеликої і середньої тяжкості, на підставі яких необхідно сформулювати пропозиції щодо закріплення даних діянь в групі кримінальних проступків.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить проведений аналіз професором-кримінологом О.Г. Куликом, на початку ХХІ століття в Україні продовжується процес трансформації злочинності, який розпочався у 1990-ті роки. У динаміці показників зареєстрованої злочинності в цілому та найбільш поширених загально кримінальних злочинів окремих видів виділяються періоди, що розрізняються за характером основної тенденції.

Так, протягом 2002-2008 років переважала тенденція щодо зменшення більшості показників злочинності. Тенденція зростання числа заяв та повідомлень про злочини зберігалась, але його темпи зменшились у 2 рази порівняно з попередніми роками (у середньому на 5,2%). Суттєво зменшилось число зареєстрованих злочинів і коефіцієнт злочинності.

Для 2009-2011 років було характерним зростання загальних показників злочинності. Кількість заяв і повідомлень про злочини зрос-

ла до 3 346 539 (+ 16,4% до рівня 2008 р.), чисельність зареєстрованих злочинів – до 515 833 (+ 34,1%), а коефіцієнт злочинності – до 1 130. Водночас до 2011 року відбувалось зростання кількості різних видів корисливих посягань, перш за все крадіжок [3, с. 78–80].

У 2015 році відновилася тенденція зростання чисельності заяв та повідомлень про злочини та інші події, що надійшли до органів поліції (Органів внутрішніх справ). У 2013 році їх число перевищило відмітку у 4 млн. і дорівнювало 4 673 185 (+ 31,2% до показника попереднього року). У 2014 році було зафіксоване припинення зростання кількості заяв та повідомлень про злочини та інші події (– 8,2%), обумовлене, як показав аналіз даних по регіонах, відсутністю відповідних даних по Автономній Республіці Крим та м. Севастополю, а також значній частині території Донецької та Луганської областей. У 2015 році, попри очікування, чисельність заяв та повідомлень про злочини та інші події зросла на 12,1% і дорівнювала 4 806 783.

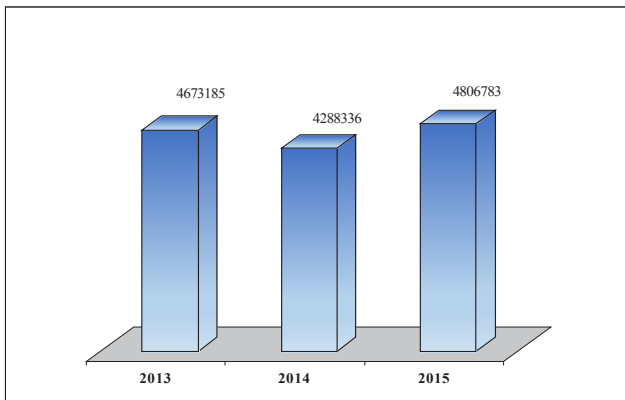

Рис. 1. Динаміка заяв та повідомлень про злочини та інші події, що надійшли до ОВС (підрозділів поліції)

Головними факторами зростання даного показника професор О.Г. Кулик називає: реальне збільшення чисельності вчинюваних злочинних діянь, більш високий рівень довіри населення до нещодавно створеної поліції, проявом якого є збільшення кількості звернень громадян до органів поліції, і активна робота цих органів зі встановлення інформації про злочини та з її реєстрації [3, с. 82].

На динаміку злочинності в Україні у ці роки впливало багато чинників економічного, демографічного, соціального, правового характеру.

Один з яскравих прикладів змін в статистичних даних під впливом правового характеру пов'язаний з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI (далі – Закон). На підставі дії цього закону відбулась часткова, але досить суттєва, декриміналізація злочинів у сфері господарської діяльності, показник даної категорії діянь, зареєстрованих у січні-вересні 2012 року, одразу зменшився порівняно з відповід-

ним періодом попереднього року на 23,5%. Такі факти свідчать про те, що не дивлячись на тенденції до підвищення суспільної небезпеки сучасної злочинності набуття нею організованого та професійного характеру, не зникає необхідність дійсно гуманного ставлення до тих осіб, які скоюють менш небезпечні злочини і можуть виправитися без застосування до них суворих заходів покарання або інших заходів.

В цілому перед світовою спільнотою постає питання як знизити темпи збільшення злочинності та зберегти при цьому гуманне ставлення до правопорушників.

В нашій державі також працюють над вирішенням цих питань, а саме шляхом внесення змін до кримінального законодавства щодо диференціації видів кримінальних правопорушень. Завдяки цьому з'являється можливість ефективного застосування заходів покарання відповідно до ступеню суспільної небезпеки зробленого діяння. Разом з тим дані зміни породжують ряд теоретично складних і практично важливих проблем. Серед них проблема введення в кримінальне законодавство України інституту кримінального проступку. В Україні щорічно реєструється близько 1 млн. злочинів невеликої тяжкості, що складає від 29% до 23% в структурі зареєстрованої злочинності останніх років.

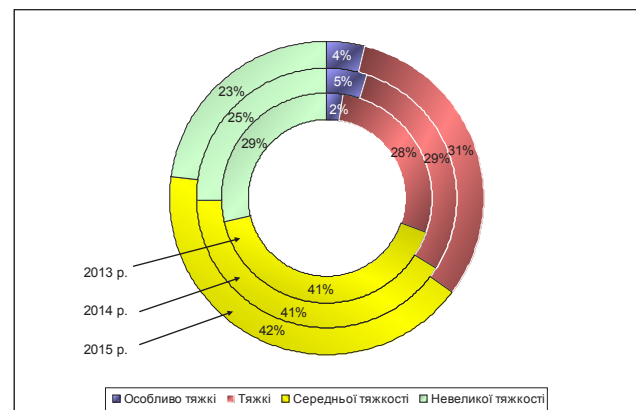

Рис. 2. Структура злочинності за ступенем тяжкості

Виділення частки злочинів невеликої тяжкості у категорію кримінальних проступків певним чином вирішить проблему навантаження на слідчі органи досудового розслідування та суди, а разом з цим активізує їх роботу щодо більш небезпечних діянь. Крім того, в умовах розвитку демократичного суспільства, в якому соціально-правова і моральна оцінка поведінки людини має велике значення, навряд чи є правильним називати злочинами діяння одного характеру але різного за ступенем суспільної небезпеки та розміром соціальних наслідків, та називати людину злочинцем як за особливо тяжкі злочини, так і за діяння з невеликою суспільною небезпекою. Виходячи з викладеного, ми вважаємо доцільним зупинитися на кримінологічній характеристиці злочинів невеликої тяжкості і деяких середньої тяжкості, за які покарання у вигляді позбавлення волі не перевищує трьох років.

Данні види діянь характеризуються порівняно невеликим ступенем суспільної небезпеки та наслідків. При цьому слід відмітити, що їм притаманний масовий характер, і вони підпадають під визначення латентності. При скоєнні нетяжких і середньої тяжкості злочинів особи можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності, в результаті чого не отримують належної правової оцінки [4]. Як правило, такі діяння регламентуються частиною першою, інколи другою, статей Кримінального кодексу України (далі – КК). До групи діянь, які розглядають в першу чергу, належать злочини у сфері господарської діяльності (15% від усіх злочинів невеликої тяжкості і злочинів, за які термін позбавлення волі не перевищує трьох років), злочини проти довкілля (10%), злочини проти життя і здоров'я особи (10%), злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (10%), злочини проти власності (5%). На практиці застосовується 60% норм, які регламентують ці діяння: 15% норм застосовуються рідко, а близько 5% норм не застосовують взагалі (це так звані мертві норми). Узагальнення судової практики дозволяє виокремити склади злочинів, які застосовуються часто. Серед злочинів проти життя і здоров'я особи: умисне легке тілесне ушкодження; побої і мордування (стаття 125 КК; ч. 1 статті 126 КК); серед злочинів проти власності – це крадіжка; шахрайство (ч. 1 статті 185 КК; ч. 1 статті 190 КК); серед злочинів проти довкілля порушення правил екологічної безпеки (стаття 236 КК). Серед злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту доцільно виділити порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ч. 1 статті 286 КК).

Окремо слід зазначити, що для даної категорії діянь не характерне вчинення у групі (співучасть). Як правило, одному діянню відповідає один виконавець. Разом з тим відслідковуються деякі характерні особливості виконавця. Нерідко виконавцем злочинів невеликої тяжкості виступають жінки. Вік виконавців складає 40-50 років і вище. Щодо скоєння даного виду діянь неповнолітніми, то як правило, вони залишаються латентними, оскільки вчиняються переважно серед однолітків, які не звертаються з заявами та повідомленнями до компетентних органів. Освіта переважно середня, хоча особи, які мають вищу освіту можуть скоювати передбачені ч. 1 статті 286 КК порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, ч. 1 статті 364 КК зловживання владою або службовим становищем, ч. 1 статті 365

КК перевищення влади або службових повноважень, ч. 1 статті 367 службову недбалість.

Переважає більшість осіб, які вчиняють злочини невеликої тяжкості, не працюють (безробітні) і не навчаються. Для осіб певного роду занять характерне скоєння злочинів проти власності (ч. 1 статті 185 КК: крадіжка; ч. 1 статті 190 КК: шахрайство). Поведінка таких осіб, як правило, є аморальною, що проявляється у вживанні алкоголю або наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Викладена характеристика дає можливість виділити наступні типи осіб, які скоюють злочини невеликої тяжкості: випадкові особи, які вперше скоюють діяння при загальній позитивній їх характеристиці; ситуативні особи, які скоюють діяння під впливом ситуації. В цілому вони зберігають наявність позитивних життєвих орієнтирів, хоча і допускають аморальні вчинки та правопорушення; не врівноваженні особи, з послабленими соціальними зв'язками, деформацією в системі ціннісних орієнтирів, наявністю низького рівня правосвідомості.

Висновки. Кримінологічний аналіз нетяжких і деяких середньої тяжкості злочинів, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років доцільно виділити в категорію кримінальні проступки. Виділення злочинів цих категорій дозволить адекватно, відповідно до ступеня суспільної небезпеки статистично поділити злочинність на дві групи: злочини (середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі) та кримінальні проступки. Кримінологічна характеристика діянь, які пропонується віднести до кримінальних проступків, сприяє висуненню певних пропозицій, а саме: скоєння кримінального проступку не повинно враховуватись при визначенні рецидиву; відповідальності не повинна наставати за замах на кримінальний проступок; притягнення до відповідальності за кримінальний проступок не повинно тягти за собою судимість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Тези доповідей наук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року) / За ред. В.В. Коваленко, В.В. Чернєй, О.М. Джу́жа, В.В. Василевич та ін. – К. : Національна акад. внутр. справ, 2014. – 354 с.
2. Ткачев П.Н. Статистические этюды (Опыт разработки русской уголовной статистики) / П.Н. Ткачев // Библиотека для чтения. – 1863. – № 10. – С.4–58.
3. Кулик О.Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття : [монографія] / О.Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.
4. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/45634567834555.